

Избледняват ли Балканите на политическата карта на света?

(Проба за преосмисляне перспективите пред Югоизточна Европа)

Проф. д-р Динко Динков

Географският район, който повече от два века е обозначаван с понятието „Балкани“, е една от люлките на човешката цивилизация и дълго време е играл ключова роля в историческия процес. Тук оставят трайна следа културите на елини, траки, илири, даки. Те са градивна сила в Римската империя. Неслучайно нейната източна част се оказва много по-жизнена и просъществува във времето много по-дълго от всички други „велики“ и „свещени“ останки. Всъщност, Византия става бастиона на християнството. В Средновековието е мощно присъствието на славянските гържавни образувания, сред които доминира империята на българите. В тази част на света става плодотворно съприкосновение и триене между различни религии и култури. Поради известни причини в новото време народите на тази част от Европа остават встрани от важни събития, които задават нови на-

Проф. д-р Динко Динков е преподавател в Университета за национално и световно стопанство. Под това заглавие са обединени размисления на проф. д-р Динко Динков при откриването и закриването на конференцията „Балканите в XXI век – българският поглед“ (УНСС, 27 февруари 2013 г.), организирана от Университета за национално и световно стопанство, Института за икономика и международни отношения, Българското дипломатическо гружество, Националната асоциация за международни отношения, с медийното съдействие на списание „Международни отношения“. Конференцията премина в три панела – „Балканите в глобалния свят“; „Балканският регионализъм – необходимост или утопия“; „България и балканските съседни“.

соки в развитието на европейската цивилизация. Османската империя се оказва трудно податлива на идеите на Ренесанса, свързани с реформирането на християнството, на революционните промени в организирането на обществото, на индустриалния преврат и свързания с него разцвет на средствата за производство на блага. Тези факти обуславят по-различно историческо време, в което живеят народите от европейския югоизток, в сравнение с останалата част на континента. Тава дава основание на немския географ Щефан Цойне в началото на XIX век да въведе новото понятие „Балкани“ за обозначаване на европейската част на Османската империя, чиито народи не успяват да претворят една от най-европейските идеи – национално-гържавната в нейния класически вариант.

Национално-освободителните конвулсии на балканските народи, при намесата на европейските велики сили, оформят един от най-сложните международни въпроси на XIX и началото на XX век – Източния. Тогави Балканите си спечелват славата на най-неспокойната и конфликтна част на континента. Балканските войни от 1912-1913 г. стават повод районът да бъде наричан „кървавите поля на Европа“ и „буре с барут“. От тук започва Първата световна война. Регионът не остава встрани и от Втората световна война. В периода на „студената война“ през Балканите минаваше основната разделителна линия между Изтока и Запада. В района като че ли бяха проектирани в умален мащаб политическите реалности в света с всичките последици от това за балканските страни. Особено характерно беше това, че при военнблоковото противостоене, въпреки опитите за изменение в съотношението на силите в регионален план, много от проблемите бяха замразени.

На фона на дълбоките промени в международната система в края на XX век Балканите започнаха да възраждат характеристиките си на най-конфликтна част на Европа и колкото и абсурдно да изглеждаше, тук се разгоряха военни конфликти. Отново Балканите доказваха, че живеят в различно от останалата Европа историческо време. Във вихъра на промените се получи асинхрон между създаването на качествено ново обединение в лицето на Европейския съюз и новите изблици на национализъм на Балканите. За пореден път балканските народи не успяха да се приобщат своевременно към доминиращите в Европа тенденции. При амбициозния опит за обединение на Стария континент, след разпадането на Югославия (замислена като федерация на три нации), се родиха 7 нови гържави. Само върху 7,5% от територията на континента вече се разполагат 25% от гържавите – от велики по-велики, но малки. В условията на глобализация нашият район не успя да даде адекватни на новата степен на интернационализация на обществения живот политически решения.

Почти незабелязано, след края на „студената война“ се появиха нови названия, отнасящи се за Балканите. Новите обозначения дадо-

ха израз на новите тенденции в развитието на евроатлантическите отношения и на нова роля на Балканите, която видяха двата центъра на сила – САЩ и Европейският съюз.

В конкретната обстановка след края на „студената война“, в преследване на своите амбиции да поемат лидерството на света, САЩ отредиха на Балканите особена роля. Доколкото оспорването на амбициите им дойде от Европа – с трансформирането на Европейските общности в Европейски съюз (Договорът от Маастрихт), те видяха възможности за себе си в този район. На европейските центристички амбиции САЩ отговориха категорично, че ще си останат „европейска сила“ (Холбрук). Въпреки първоначалния опит на САЩ да спасяват (тяхното творение) Югославия, те бързо се преориентираха към използване на югокризата за засилване позициите си в Европа. Затова САЩ прекръстиха Балканите на Югоизточна Европа – те не се стремяха да бъдат балканска сила, а европейска, със засилени позиции в „Югоизточна Европа“.

Европейският съюз, в търсене на възможности за диференциране на балканските страни в контекста на своето разширение, предложи също ново понятие – „Западни Балкани“, в което бяха визирани бившите югославски републики без Словения, плюс Албания. Идеята за европеизиране на Балканите играе силно реформираща роля в политическите и стопанските системи на страните и в търсенето на решения на проблемите в междудържавните им отношения.

Възникват много въпроси по вписването на Балканите в света на XXI век. Досега те имаха своя облик, макар не много благовиден, в международната система. В перцепциите на останалите това беше важен район. Създават се впечатления, че има възможност неговата роля да бъде принижена. На тази конференция чл. кор. на БАН проф. д.ф.н. Васил Проданов повдигна интересния въпрос за „периферизация на Балканите“ като се позова както на отслабващия изследователски интерес към района като такъв, така и на своята констатация, че глобализацията доведе до извличане на ресурси от Балканите, а не до привличане. Да, докато бушуваха конфликтите в постюгославското пространство медиите ангажираха вниманието на целия свят. Сега интересът се фокусира главно върху една държава от района – Турция. Тя се модернизира, постига впечатляващо високи темпове на икономически растеж в условията на криза, укрепва нейното самочувствие и демонстрира амбиции за нарастващо влияние. Сто годишнината на Турската република се очертава като удобен повод тя да направи силни внушения и впечатления в този контекст. На фона на изпадналата в дълбока криза Гърция веят нейните аспирации за регионално лидерство. Натрупаният огромен външен дълг във висока степен е следствие от опитите за подплатяване на тези амбиции. Гърция не издържа на противостоещото и съревнованието с Турция.

Сега на територията на балканските държави от 1543 хил. кв.км живеят около 140 милиона души. Те произвеждат брутен продукт възлизащ на около 1378 милиарда щатски долари. Общият износ от тези страни е около 226 милиарда щатски долари.¹ Тези числа дават някаква идея за тежестта на балканските страни в международната политика и в световното стопанство. Този потенциал, обаче, би бил респектиращ, ако към него се добавяше принадлежната стойност на регионално сътрудничество. За съжаление, никоя от балканските страни не отрежда приоритетно значение на сътрудничество с другите за решаване на свои проблеми и между тях не е развито интензивно двустранно и многостранно сътрудничество. Дори географската близост, близките култури и начин на живот не могат да надделеят над политическата преубеденост. Затова те не могат да очертаят свое политическо пространство. На практика, Балканите не са изграден в политико-икономическо отношение регион в международните отношения и затова не е голям шансът останалите да го възприемат като относително значимо цяло и фактор в новия свят.

Очевидно промените стават по-бързо от способността на обществено съзнание да разбере тяхната комплексна динамика. Радикалните трансформации в съвременния свят променят границите на историческите възможности. Съвременната финансова, икономическа, структурна и идейно-теоретична криза вещае неочаквани за стереотипите на модерния свят перспективи за нарастващо потребление на блага. Долавят се нови тенденции към прекрояване на политическата карта на Европа. Дълбоката криза, в която изпадна Европейският съюз, като че ли дава нови шансове за националните егоизми. Сега пример и вдъхновение за изостаналите в своето развитие страни идват не от най-напредналите и считани за недостижими държави като САЩ, Япония, Германия, а от новите сили като Китай, Бразилия, Турция.

В новия многополюсен свят високата степен на интернационализация, подпомагана от съвременните информационни технологии, не реди ново политическо пространство с механизми за глобално управление на процесите. Вече върви процес на осъзнаване необходимостта от смяна на парадигмите за обяснение на динамиката в постмодерния свят. Променя се ролята на държавата. Тя не отмира. Агентите на глобализацията я товарят с нови функции. Зараждат се нови форми на организиране на човешки общности и те, наред с държавите, се вплитат в сложните взаимодействия между обществени образувания. Важна роля в търсенето на решения на проблемите на XXI век имат да играят продуктите на електронното общество – социални мрежи, информационни технологии и други. Започва да се говори за кибер-политика като нещо свързано с действията на

1. Тези числа са пресметнати от автора на базата на различни източници.

общности в кибер-пространството и с неизбежна роля на този нов фактор в комуникациите и взаимодействията в света на XXI век. Налага се да търсим перспективите пред Балканите в радикално променящ се свят и как те ще се идентифицират в него.

През XX век останалият свят възприемаше Балканите като изостанал в своето развитие и изпълнен с конфликти район. С такива впечатления балканските народи започнаха века, с такива го и завършиха. Остана валидно предсказанието на един от героите на Ръдърф Киплинг – военен кореспондент, който с висока доза на сигурност предсказва пред свои колеги, че напролет ще има тревоги на Балканите, създавайки впечатление, че всяка пролет неизбежно в района избухват конфликти. Дали с разпадането на Югославия се изживяха и надживяха балканските конфликти, или все още имат капацитет да „балканизират” Европа?

Несъмнено, при определяне положението на Балканите в новия свят ще има да играят роля:

- **Новите тенденции в структурирането на международната система.** Новите геополитически конструктори в никакъв случай няма да пренебрегнат и в информационния век стратегическото положение на Балканите.

- **Икономическите предизвикателства, свързани с дефицита на ресурси.** За Югоизточна Европа и Черноморския район се очертава да бъдат натоварени с нови функции в търсенето на решение на проблеми с ресурсното осигуряване и особено в енергийните доставки от големи производители до големи потребители.

- **Демографските тенденции в страните от района.** Сега в балканските страни живеят около 140 милиона души. При силното застаряване на повечето балкански нации и големи емиграционни вълни се открояват младите албанска и турска нации. Със своето 75 милионно население Турция е регионален колос. Някога най-малкият етнически масив на албанците вече е от големите на полуострова. Новите съотношения между етническите общности вещаят неподозирани предизвикателства.

Пред балканските народи и държави се изправят общи изпитания, свързани с необходимостта да преоделяват своята исторически обусловена изостаналост. Те имат много трудности в изграждането на свои демократични политически системи, да преоделяват много „балкански синдроми”, да гарантират основни права на индивида и малцинствата, да осигурят достъп до качествено образование, до основни блага, осигуряващи достоен живот.

За новата идентичност на Балканите роля има да играе културната близост. Културата е силен израз на идентичност и основа за регионална кохезия на народи с обща съдба. Сътрудничество в тази област на регионална основа би разширило потенциала за по-широко влияние.

Балканите биха могли да бъдат фактор в развитието на процесите през XXI век, ако дадат своя принос за решаване на проблемите на сигурността в засега несигурния свят, ако са част от решението на екологично-климатичните, енергийните, продоволствените, информационните тревоги на постмодерния свят. Възможни са много роли, но способността на балканските народи да осмислят предизвикателствата пред себе си ще бъде решаваща. За да бъдат забележими Балканите на политическата карта, но не с тяхната конфликтност, а с градивната си значимост, е нужно и лидерско въображение, и умела политика на правителствата.